DOI: 10.58242/millifolklor.1605376

USTA-ÇIRAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA MARDİN ÇARŞISINDA BAKIRCILIK SANATINI SÜRDÜREN BİR AİLE: ÖZCANLAR AİLESİ*

A Family Sustaining the Art of Coppersmithing in the Mardin Bazaar within the Context of the Master–Apprentice Relationship: The Özcanlar Family

Fırat ALLAK**

ÖZ

El sanatları, bir toplumun kültürel belleğini ve kimliğini yansıtan önemli unsurlardan biridir. Yüzyıllar boyunca üretilen el sanatları, ortaya çıktıkları dönemin sosyal, kültürel ve estetik anlayışını somutlaştırırken aynı zamanda geçmişle gelecek arasında güçlü bir köprü kurar. Bu köprünün kurulmasında ve geleneksel sanatların devamlılığında en önemli rolü ise usta-çırak ilişkisi üstlenmektedir. Söz konusu ilişki, teknik bilgi ve becerilerin yanı sıra sanatın ruhunun, disiplinin ve estetik değerlerin de yeni kuşaklara taşınmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla usta-çırak ilişkisi, birçok el sanatında olduğu gibi bakırcılıkta da sanatın korunması ve yaşatılması açısından temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da köklü bir geçmişe sahip olan bakırcılık sanatı, tarih boyunca farklı dönemlerde hem gündelik yaşamda hem de kültürel hayatta önemli işlevler üstlenmiştir. Ancak bakırcılığın günümüze ulaşmasını sağlayan en güçlü etken, usta-çırak ilişkisi içerisinde aktarılan bilgi ve beceriler olmuştur. Geleneksel yöntemlerle yapılan üretim, nesnelerin ortaya çıkmasının yanı sıra sanatın kimliğinin korunmasına da hizmet etmiştir. Günümüzde de Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yaşatılan bakırcılık, özellikle Mardin'de canlılığını korumaktadır. Mardin Çarşısı'nda bakırcılık, Özcanlar Ailesi'nin kuşaktan kuşağa aktardığı üretim geleneği ile dikkat çekmektedir. Ailenin yedi erkek kardeşi, küçük yaşlardan itibaren babalarının yanında çırak olarak mesleğe başlamış, zamanla kendi atölyelerini kurarak ustalık mertebesine ulaşmışlardır. Bu süreçte sadece üretim becerilerinin yanında mesleğin ahlaki ve kültürel değerlerini de öğrenmişlerdir. Özcanlar Ailesi'nin fertleri, kendi çocuklarını da aynı yöntemle yetiştirmiş, böylece sanatın devamlılığı güvence altına alınmıştır. Bugün hem çarşı içinde hem de farklı noktalarda faaliyet gösteren atölyelerde, geleneksel yöntemlerle bakır kapların üretimi sürdürülmektedir. Üretilen kaplar işlevsel olmakla beraber, aynı zamanda estetik açıdan da değer taşımaktadır. Farklı süsleme teknikleri ve bezeme unsurlarıyla işlenen bu eserler, bakırın gündelik kullanım eşyası olmasının yanı sıra güçlü bir sanatsal ifade aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında, Mardin'de sürdürülen bakırcılık sanatının üretim süreci, kullanılan malzemeler, yapım ve süsleme teknikleri belgelenmiş; ortaya çıkarılan kap türleri de tanıtılmıştır. Çalışmanın temel odağını ise, bakırcılığın kuşaktan kuşağa aktarılmasında usta-çırak ilişkisinin oynadığı rol oluşturmuştur. Bulgular, bu ilişkinin mesleki becerilerin aktarımının yanı sıra sanatın kimliğinin korunması ve kültürel sürekliliğin sağlanması açısından vazgeçilmez bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada, bakırcılığın Mardin örneğinde olduğu gibi geleneksel yöntemlerle yaşatılmasının, bu sanatın gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için büyük önem taşıdığı vurgulanmış; korunması, desteklenmesi ve kültürel mirasın canlı tutulması için çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

El sanatları, Usta-Çırak İlişkisi, Bakırcılık, Mardin, Çarşı.

ABSTRACT

Handicrafts are among the most significant elements reflecting the cultural memory and identity of a society. Produced over centuries, handicrafts embody the social, cultural, and aesthetic values of the periods in which they emerged, while also establishing a strong connection between past and future. The continuity of this connection and the survival of traditional arts largely depend on the master–apprentice relationship. This relationship enables not only the transmission of technical knowledge and skills but also the transfer of discipline, ethical principles, and aesthetic values intrinsic to the craft. Therefore, the master–apprentice relationship constitutes a fundamental element in the preservation and sustainability of coppersmithing. Coppersmithing, which has a deep-rooted history in Anatolia, has played an important role in both daily life and cultural practices throughout different historical periods. The most influential factor enabling the survival of this craft to the present day has been the intergenerational transmission of knowledge and skills through

* Geliş Tarihi: 22 Aralık 2024 – Kabul Tarihi: 11 Nisan 2026
Allak, Fırat. "Usta-Çırak İlişkisi Bağlamında Mardin Çarşısında Bakırcılık Sanatını Sürdüren Bir Aile: Özcanlar Ailesi", *Millî Folklor* 151 (Güz): 124-144

** Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mardin / Türkiye, firatallak@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1502-2355.

traditional production methods. These methods have contributed not only to the production of utilitarian objects but also to the preservation of the artistic identity of coppersmithing. Today, coppersmithing continues to be practiced in various Anatolian cities, maintaining particular vitality in Mardin. In the Mardin Bazaar, this tradition is notably sustained by the Özcanlar Family, who have transmitted their craft from generation to generation. The family's seven male siblings began learning coppersmithing as apprentices under their father at an early age and gradually attained mastery by establishing their own workshops. During this process, they acquired not only technical proficiency but also the cultural and ethical values associated with the profession. The Özcanlar Family has also trained the next generation within the same tradition, thereby ensuring the continuity of the craft. Within the scope of this study, the production processes of coppersmithing in Mardin, along with the materials used and the manufacturing and decorative techniques employed, have been documented, and the types of copper vessels produced have been examined in detail. The primary focus of the research is the role of the master–apprentice relationship in the transmission of coppersmithing across generations. The findings demonstrate that this relationship is indispensable not only for the transmission of professional skills but also for preserving the identity of the craft and sustaining cultural continuity.

Keywords
Handicrafts, master-apprentice relationship, coppersmithing, Mardin, bazaar.

Giriş

Mardin çarşılarında birçok geleneksel zanaat, geçmişte olduğu gibi günümüzde de usta–çırak ilişkisi yoluyla sürdürülmektedir. Bu zanaatlar arasında bakırcılık, üretim çeşitliliği ve toplumsal bellekteki yeri bakımından özel bir konuma sahiptir. Yüzyıllardır ustadan çırağa aktarılan bakırcılık, işlevsel üretimin yanı sıra yerel kültürün, sanat geleneğinin ve teknik bilginin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Bakır, Rumcası "balkü", Süryanicesi "nubâsa", Arapçası "en-nubas", "el-miss" şeklinde telaffuz edilip uygarlıkların tanıdığı ilk madenlerdendir (El-Biruni 2020: 331). Neolitik Çağ yerleşmelerinden Şanlıurfa'daki Nevala Çori ile Diyarbakır Çayönü buluntuları, Anadolu'da M.Ö. 7 binyılda doğal bakır ve bu madenin minerallerine dayalı bir endüstrinin varlığını ortaya koymaktadır (Kuşoğlu 2006:35-36; Başak 2021:68).

Anadolu'daki bakır yataklarından yapılan üretimlerle ilgili yazılı belgeler önemli bilgiler sunmaktadır. V. yüzyılın sonunda Pharbeli Lazarus Ararat (Ağrı) bölgesinden bakır yataklarından bahseder. 951 yılında Arap coğrafyacı El İştahri, Taron Yanş (bugünkü Muş) bölgesinde bakır madeni işletmesinin varlığından söz eder. X. yüzyılın Arap coğrafyacılarından El Mukaddesi, Amid (Diyarbakır) ile Bitlis arasındaki yolu tarif ederken Maden isimli bir konaklama madenini zikreder. El Mukaddesi, Meyafarikin'den (Silvan) Muş'a giden yolda Sinn Nuhas yani bakır adlı bir yerin varlığına dikkat çekmiştir (Belli ve Kayaoğlu 1993: 11-13).

XII–XIII. yüzyılda Anadolu'da Doğu, Güneydoğu ve Kuzey Suriye Bölgesi'nde bulunan atölyelerin bakır ihtiyacını büyük oranda Maden'deki (Diyarbakır-Ergani) bakır yataklarından üretilen bakır karşılamaktadır. Ergani'de gerçekleştirilen üretimler Artuklu hükümdarları tarafından bizzat desteklenmiştir. Artuklu hükümdarlarından Emir Hüsamettin Timurtaş 1147 yılında Maden'e gidip bu yataktan bakır satın alarak kendi adına ilk Artuklu sikkelerini bastırmıştır (Belli ve Kayaoğlu 1993: 13-14). Bu dönemde Erzincan ve Kastamonu'da bakır üretilen bir diğer kentler olarak karşımıza çıkar (Tızlak 2002: 411).

Artuklu Bölgesi'nin 1231 yılında Eyyubiler tarafından işgal edilmesiyle, maden ustalarının bir bölümü Selçukluların önemli kültür merkezi Konya'ya göç etmiştir. 1280–81 tarihli bir kandilde eserin Nusaybinli usta Muhammed oğlu Ali tarafından yapılmış olması bu durumu doğrulamaktadır (Belli 2006: 186). Savunma gücüyle öne çıkan Mardin Kalesi'nin kapılarından birine ait, Akkoyunlu Kara Osman adına düzenlenmiş

kitabeli ve yaklaşık altı kilogram ağırlığındaki ünlü kilit, günümüzde Topkapı Sarayı Çinili Köşk'te sergilenmektedir. Kalenin güneyindeki Aşağı Kent'te (bugünkü Mardin Çarşısı) bakır ve bronz ustaları, geleneksel üretimi usta–çırak ilişkisi içinde sürdürmektedir (Belli 2006: 186).

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde bakır, hem askeri hem de sosyal alanlarda yoğun olarak kullanılmıştır. Günümüze ulaşan çok sayıda bakır eser, Osmanlı döneminde bakırcılığın geliştiğini göstermektedir (Esnaf 1972: 30). Günümüzde Anadolu'nun birçok kentinde bakırcılık sanatı geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir.

Mardin çarşılarında da bakırcılık halen yapılmaktadır. Mardin'de yeni evlenenlere düğün armağanı olarak bakır götürmek bir gelenek haline gelmiş, yemek pişirmek için kalaylanmış bakır kaplar kullanılırken, kızıl bakır takımlar daha çok süs eşyası olarak sergilenmektedir (Noyan 2005:181). Mardin'de bakırcılık sanatı, Tellalar ve Bakırcılar Çarşısı olarak bilinen bölgede yapılmaktadır (Fotoğraf 1-2). Çarşıların ne zaman inşa edildiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır; ancak birbirine yakın konumda yer almaktadırlar. Mardin Ulu Camii'nin çevresinde bulunan bu çarşıların Artuklu Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir (Yeşilbaş 2017a: 312-317; Yeşilbaş 2017b: 26-43).

Günümüzde sayıları azalmış olsa da bakırcılık sanatı, Mardin Çarşısı'nda sınırlı sayıda atölyede, başta Özcanlar Ailesi olmak üzere birkaç usta tarafından sürdürülmektedir. Bu çalışma, bakırcılığı belgelemenin yanında; yerel üretim pratikleri, toplumsal hafıza ve mekânsal aidiyet bağlamında değerlendirerek Mardin kent dokusu içindeki kültürel sürekliliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle araştırma, yaşayan bir zanaatın günümüz sosyo-ekonomik dönüşümleri karşısındaki konumunu inceleyerek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Çalışmanın kapsamını, Mardin'de bakırcılığı aile geleneği olarak sürdüren Özcanlar Ailesi oluşturmaktadır. Araştırma, Mart 2024'te atölyelerde gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler, saha gözlemleri ve görsel belgeleme çalışmalarına dayanmaktadır. Bu süreçte ustaların mesleğe başlama öyküleri, üretim teknikleri, süsleme anlayışı, usta–çırak ilişkisi ve geleneksel bilginin aktarım biçimleri incelenmiştir. Elde edilen veriler nitel yöntemlerle değerlendirilmiş; çalışma, bakırcılığın kültürel kimlik ve miras aktarımı açısından taşıdığı önemi vurgulayan sonuçlarla tamamlanmıştır. Araştırmanın, yalnızca Özcanlar Ailesi ile sınırlı olması, bulguların genellenebilirliğini sınırlayan temel unsurdur.

Anadolu'nun farklı bölgelerinde el sanatlarında usta-çırak ilişkisini ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Özdemir ve Ozan Kaya 2011: 1149-1170; Yeşilmen 2017:129-155; Dalıcı 2017: 65-127; Ertaş 2014: 161-178; Polat 2014: 1-168; Akengin vd. 2021: 752-771; Allak 2024: 1370-1391). Bu çalışmaların bir kısmı belirli aileler ya da zanaatkâr gruplarına odaklansa da, çoğunlukla zanaat türlerini teknik açıdan değerlendirmiş; aile içi aktarım, kuşaklar arası mesleki süreklilik ve çıraklık ilişkilerinin sosyo-kültürel boyutları sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bu bağlamda, Mardin'de Özcanlar Ailesi'nin ayrıntılı incelenmesi, benzer aile temelli çalışmalara kıyasla daha kapsamlı bir değerlendirme imkânı sunmaktadır. Araştırma, usta-çırak ilişkisinin zanaat üretimindeki yerini ortaya koyarken, aile örgütlenmesi, mesleki kimlik aktarımı ve çıraklık pedagojisi gibi görece az çalışılmış alanlara odaklanarak özgün bir katkı sağlamaktadır.

Fotoğraf 1: Bakırcılar Çarşısı

Fotoğraf 2: Tellalar Çarşısı

1. Bakır Kap Üretiminde Kullanılan Araçlar

Bakır kap yapımında örs, kalem, tokmak, çekiç, maşa ve makas gibi araçlar kullanılmaktadır. Ancak üretimin başarısı, bu araçlardan çok ustanın el becerisi, deneyimi ve gözlem gücüne bağlıdır. Usta, uygulanacak kuvvetin düzeyini, darbelerin açısını ve şekillendirme sürecini belirler. Kap formu, desen kompozisyonu ve yüzeyin düzgünlüğü, ustanın estetik anlayışı doğrultusunda oluşur. Özellikle süsleme aşamasında motiflerin işlenişi, ustanın el kontrolü ve göz–el koordinasyonunu yansıtır.

Bu süreçte usta–çırak ilişkisi temel bir aktarım modelidir. Çırak, ustasını gözlemleyerek araç kullanımını, darbelerin ölçüsünü ve malzemenin üretim sürecine verdiği tepkileri öğrenir. Usta ise yalnızca üretimi yöneten değil, mesleki bilgi, beceri ve estetik değerleri kuşaktan kuşağa aktaran bir öğreticidir. Bu yönüyle bakır kap üretimi, teknik olduğu kadar kültürel ve sanatsal bir aktarım süreci niteliği taşır.

Kalemler: Bakırcılıkta, uç kısmında kabartma süslemeler bulunan ve çekiç ya da tokmakla vurularak deseni bakıra aktaran çelik çubuklara denir (Fotoğraf 3). Kalem uçlarındaki süslemelerde bitkisel, geometrik, figüratif ve yazı kullanılır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 3: Süsleme kalemleri

Fotoğraf 4: Kalemlerin uç detayları (Ahmet Özcan atölyesi)

Örsler: Bakırın dövülerek şekillendirilmesinde kullanılan araçlara örs denir. Köşeleri yuvarlatılıp parlatılan örsün yüzeyi temiz ve cilalı olmalıdır; aksi hâlde oluşan izler bakırın yüzeyini bozar ve çatlamasına yol açar (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5: Örsler (Ahmet Özcan atölyesi)

Tokmak ve Çekiçler: Tokmak, silindir biçimli baş ve sapı olan, dövülen parçaları toplama ve düzeltmede kullanılan bir alettir; genellikle dut, gürgen, şimşir gibi sert ağaçlardan yapılır. Çekiç ise bakır eşyaya örs üzerinde şekil vermek veya çivi çakmak için kullanılır (Fotoğraf 6-7).

Fotoğraf 6-7: Tokmaklar ve çekiçler (Ahmet Özcan atölyesi)

Maşalar ve Makas: Maşa, dövme bakırcılıkta sıcak metal parçayı ateş üzerinde tutmak ve yönlendirmek amacıyla kullanılan demir bir alettir; "kıskaç" olarak da adlandırılır. Makas ise metal parçaların kesilmesinde kullanılır ve kesme makası, kıvrık makas ile diş makası gibi farklı türleri bulunmaktadır (Fotoğraf 8–9).

Fotoğraf 8: Maşalar

Fotoğraf 9: Makas (Ahmet Özcan atölyesi)

2. Bakırcılık Sanatında Kullanılan Yapım ve Süsleme Teknikleri

Yapım tekniklerinden dövme tekniği en eski yapım tekniğidir. Soğuk bir madene çekiçle vurulması sonucu çeşitli form ve şekillerin elde edilmesi işlemine dövme tekniği denilmektedir. Bu teknikte çekiçleme ve kaynak yardımı ile farklı parçalar birleştirilerek çeşitli şekiller elde edilmektedir (Arseven 1950: 120). Çatalhöyük'te (MÖ 7. Bin) yapılan kazılar sonucunda ele geçen süs eşyaları ve bazı aletlerin yapımında bu teknikten yararlanılmıştır (Karpuz 2002: 425; Erginsoy 1978: 18).

Döküm tekniği ise potada eritilmiş olan madenlerin istenen biçimde önceden hazırlanmış kalıplara dondurulması işlemidir. Döküm yöntemi ile çok sayıda eser aynı

anda dökülebilir. Döküm tekniği kalkolitik çağdan itibaren bilinmektedir (Başoğlu 1979: 18-19; Eruz 1993: 27; Ward 1993:31; Çalış 2020: 41). Özcanlar Ailesi ile yapılan görüşmeler, bakır eşya üretiminde zahmetli ve zaman alan dövme tekniğinin daha fazla tercih edildiğini göstermektedir.

Bakırcılıkta başta kazıma, kabartma, yaldızlama ve tombak gibi çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Özcanlar Ailesi'ndeki bakır ustalarının özellikle kazıma ve kabartma tekniklerini sıkça tercih ettikleri görülmektedir. Bu nedenle burada söz konusu iki teknik kısaca açıklanacaktır.

Kazıma tekniği; ucu keskin kalemler, çekiç ya da keski adı verilen ahşap saplı, sivri uçlu, keskin aletler kullanılarak yapılır (Erginsoy 1978: 33). İslam maden sanatında tek başına veya diğer süsleme teknikleriyle beraber kullanılan kazıma tekniği, her dönemde, her bölgede farklı işleve sahip bütün madeni kaplarda büyük bir ustalıkla uygulanmıştır. Yapılan araştırmada Özcanlar Ailesi'ndeki bakır ustalarının tamamının ürettikleri kaplara kazıma tekniğini sıkça uyguladığı anlaşılmaktadır.

Kabartma tekniği, maden eserlerin üzerine kabartma aletleri ve çekiç kullanılarak kabartma süslemelerin yapıldığı teknik olarak tanımlanmaktadır. Kabartmalar, maden levhasını dıştan veya içten çekiçlemek suretiyle elde edilebilmektedir (Ward 1993:35; Eruz 1993: 31).

3. Bakırcılık Sanatını Sürdüren Özcanlar Ailesi

Bakırcılık sanatı, Mardin'de "Tellallar" ve "Bakırcılar Çarşısı" olarak bilinen bölgelerde icra edilmektedir. Fabrikasyon ürünlerin yaygınlaşmasına rağmen, bakırcılık hâlâ geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir. Bu geleneği yaşatanların başında Özcanlar Ailesi gelmektedir. Ailenin en yaşlı üyesi 1930 doğumlu Abdülhamit Özcan'dır. Bakırcılığı küçük yaşta babasından öğrenmiş, yedi erkek ve iki kız çocuğunun tüm erkek evlatlarına bu sanatı usta-çırak yöntemiyle aktarmıştır. İleri yaş ve sağlık sorunları nedeniyle üretimi bırakmıştır. Oğulları Nihat (1955), Cihat (1956-2025), Hasan (1958), Mahmut (1960), İbrahim (1963), Mehmet (1966) ve Ahmet (1972) günümüzde bakırcılığı sürdürmektedir. Ayrıca ailede yeni kuşaktan Sadettin Özcan (1975, Nihat'ın oğlu), Abdülhamit Özcan (1983, Hasan'ın oğlu), Emrah (1986, Mahmut'un oğlu) ve Yusuf (1989, Mahmut'un oğlu) da kendi atölyelerinde üretim yapmaktadır. Sadettin Özcan'ın oğulları Nihatcan ve Muhammed Enes Özcan da çıraklık sürecindedir (Tablo 1). Tüm bu ustalarla atölyelerinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Özcanlar Ailesi bakır ustaları

Görüşülen ustaların tecrübeleri göz önünde bulundurularak yaşça büyük olandan küçük olana doğru bir düzen takip edilerek çalışmada yer verilmiştir.

Nihat Özcan, Özcanlar Ailesi'nin yedi erkek kardeşi arasında en büyüğüdür. 1955 yılında Mardin'in Artuklu ilçesinde doğmuş, ilkokul eğitiminin ardından çocuk yaşta babası Abdülhamit Özcan'dan usta–çırak yöntemiyle bakırcılığı öğrenmeye başlamıştır. Günümüzde Bakırcılar Çarşısı'nda "Bakırcı Nihat Usta" adıyla atölyesinde çalışmalarını sürdürmektedir (Fotoğraf 10–11). Üretimlerinde kullandığı bakır levhaları Gaziantep ve Kahramanmaraş'tan temin eden usta, levhaları maşa ile şekillendirdikten sonra dövme tekniğiyle form vermekte, ardından kalaylama ve süsleme aşamalarını gerçekleştirmektedir (Fotoğraf 12–13). Günlük kullanım kaplarının yanında dekoratif eşyalar da üreten Özcan, çalışmalarında Mardin'e özgü figüratif, bitkisel ve geometrik motiflere yer vermektedir. Şahmeran, tavus kuşu ve güvercin figürleri ile mimari tasvirler, kazıma ve kabartma teknikleriyle bakır yüzeylere uygulanmaktadır (Fotoğraf 14–17). Nihat Özcan, geçmişte Mardin Çarşısı'nda çok sayıda bakır ustası bulunduğunu, günümüzde ise bu sayının belirgin biçimde azaldığını belirtmektedir. Buna rağmen mesleğin devamı için çırak yetiştirmeye önem verdiğini ve usta–çırak geleneğini hem ailesi içinde hem de atölyesinde sürdürdüğünü vurgulamaktadır (KK-1, 02.03.2024). Özcan'ın üretimleri, Mardin'in kültürel kimliğini ve çok kültürlü geçmişini yansıtarak geleneksel bakırcılığı kültürel belleğin canlı bir unsuru hâline getirmektedir. Her ne kadar çırakların mesleğe bağlılığındaki azalma bakırcılığın geleceği açısından bir risk oluştursa da, çarşı ve atölye ortamı bu zanaatın kültürel ve turistik bir değer olarak yaşamayı sürdürmesine katkı sağlamaktadır.

Fotoğraf 10: Bakır ustası Nihat Özcan

Fotoğraf 11: Nihat Özcan çalışırken

Fotoğraf 12: Bakır levha (50 cm çap)

Fotoğraf 13: Bakracın kalaylama işlemi

Fotoğraf 14: Bakracın süslenmiş hâli

Fotoğraf 15: Nihat Özcan şahmeran figürünü işlerken

Fotoğraf 16: Nihat Özcan'a ait duvar tepsisi **Fotoğraf 17**: Nihat Özcan'a ait Kubbetüs Sahra tasvirli duvar tepsisi

Cihat Özcan[1], 1956 yılında Mardin Artuklu'da doğmuş, evli ve dört çocuk babasıdır. Bakırcılığı, babası Abdülhamit Özcan'ın yanında usta–çırak yöntemiyle öğrenmiş ve yedi yaşında başladığı bu sanatta zamanla kendi üretim pratiğini geliştirmiştir. Çıraklık sürecini uzun, sabırlı ve emek isteyen bir eğitim dönemi olarak tanımlar. Öğrenme, ustayı gözlemlemekle başlar; basit tekniklerden giderek daha zor uygulamalara geçilir. Bu süreç yalnızca teknik beceri kazandırmaz, aynı zamanda sabır, dikkat ve yoğunlaşma gibi kişisel nitelikleri de geliştirir. Özcan, çalışmalarını Mardin 1. Cadde'deki Yaşayan Müze'de sürdürmekte ve her gün çok sayıda ziyaretçiye bakırcılık sanatını tanıtmaktadır (Fotoğraf 18–19). Ürünleri arasında hamam tası, kildan ve takı amaçlı yüzükler gibi çeşitli eşyalar yer almaktadır (Fotoğraf 20–21). Ziyaretçi yoğunluğu, özellikle küçük ve dekoratif ürünlere olan talebi artırsa da, usta geleneksel tekniklerini, motif anlayışını ve üretim sürecini değiştirmediğini vurgulamaktadır (KK-2, 05.03.2024). Yaşayan Müze ortamı Cihat Özcan'ın üretim pratiğinin özünü dönüştürmemekte; aksine sanatın görünürlüğünü artırarak bakırcılığın yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Ustanın anlatıları, bakırcılığın aile içinde aktarılan, teknik ustalığın yanı sıra kişisel erdemler kazandıran bir zanaat olduğunu ve günümüzde kültürel-turistik bir değer olarak yeniden anlam kazandığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 18: Cihat Özcan'ın Yaşayan Müze'deki atölyesi

Fotoğraf 19: Cihat Özcan çalışırken

Fotoğraf 20: Cihat Özcan'a ait hamam tası

Fotoğraf 21: Cihat Özcan'a ait kildan

Hasan Özcan, 1958 yılında Mardin Artuklu'da doğmuştur. Evli ve beş çocuk babası olan usta, bakırcılığı küçük yaşta babası Abdülhamit Özcan'dan usta–çırak yöntemiyle öğrenmiş ve zamanla bölgede tanınan bir bakırcı olmuştur. Günümüzde Yukarı Mardin'deki "Şahmeran Ustası Hasan Usta" adlı atölyesinde mesleğini sürdürmektedir (Fotoğraf 22–23). Kültür ve Turizm Bakanlığı desteğiyle yurt dışında düzenlenen sergilere katılan Hasan Özcan, bakırcılığı uluslararası düzeyde tanıtmış; bu sanatı oğulları Abdülhamit ve Abdülkadir Özcan'a da aktarmaktadır. Usta–çırak ilişkisinin gözlem ve uygulamaya dayalı olduğunu belirten Özcan, bu sürecin teknik bilginin yanı sıra mesleki ahlakı da içerdiğini vurgulamaktadır (KK-3, 10.03.2024). Atölyesinde tepsi, çaydanlık, sini ve mezelik gibi mutfak eşyaları üreten Hasan Özcan, özellikle büyük yüzeyli eserlerde kazıma ve kabartma tekniğindeki ustalığıyla öne çıkmaktadır (Fotoğraf 24–25). Kabartma tekniğinin temelini babasından öğrendiğini, ancak bu tekniği kendi deneme ve üretim pratiğiyle geliştirdiğini ifade etmektedir. Uluslararası sergilere davet edilmesinde, büyük boyutlu ve sanatsal değeri yüksek eserler üretmesi ile yerel kurumlarla kurduğu ilişkilerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, aynı aile içinde yetişen ustaların zamanla farklı tekniklerde uzmanlaşmasının, usta–çırak geleneğinin bireysel yaratıcılığa olanak tanıyan yapısından kaynaklandığını göstermektedir.

Fotoğraf 22: Bakır ustası Hasan Özcan

Fotoğraf 23: Hasan Özcan'a ait atölye

Fotoğraf 24: Hasan Özcan'a ait sosluk

Fotoğraf 25: Hasan Özcan'a ait kabartma tekniğinde sini

Mahmut Özcan, 1960 yılında Mardin Artuklu'da doğmuş olup bakırcılığı çocuk yaşta babası Abdülhamit Özcan'dan öğrenmiş ve mesleğini günümüzde de sürdüren bir zanaatkârdır (Fotoğraf 26). Gaziantep'ten temin ettiği bakır levhaları işleyerek hem günlük kullanıma yönelik kaplar hem de hediyelik ürünler üreten ustanın atölyesinde özellikle şahmeran, güvercin ve üzüm salkımı motiflerinin kazıma ve kabartma teknikleriyle işlendiği eserler öne çıkmaktadır (Fotoğraf 27-29). Özcan, geleneksel zanaatların kuşaktan kuşağa aktarımında usta–çırak ilişkisinin temel belirleyici olduğunu; bilginin yazılı değil, gözlem ve uygulamaya dayalı biçimde aktarıldığını vurgulamaktadır. Aynı yöntemi oğulları Emrah ve Yusuf'a da uygulayan usta, modernleşme, endüstrileşme ve gençlerin geleneksel zanaatlara ilgisizliğinin bu aktarımı giderek zorlaştırdığını ifade etmektedir (KK-4, 12.03.2024). Ustanın üretim pratiği, yerel malzeme temininden motif repertuvarına kadar bölgesel sanat anlayışının devamlılığını ortaya koyarken, aynı zamanda modernleşme ve endüstrileşmenin bu aktarım zincirini zayıflattığı da görülmektedir. Özcan'ın kendi oğullarına aynı yöntemle eğitim vermesi, geleneğin aile içi aktarım yoluyla yaşatılabildiğini kanıtlasa da genç kuşakların zanaata ilgisizliği, bu kültürel mirasın uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından önemli bir risk oluşturmaktadır. Bu durum, geleneksel el sanatlarının korunması için sistematik, kurumsal ve eğitim temelli destek mekanizmalarına duyulan gereksinimi açıkça ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 26: Mahmut Özcan çalışırken

Fotoğraf 27: Mahmut Özcan'a ait tencere

Fotoğraf 28: Mahmut Özcan'a ait sosluk

Fotoğraf 29: Mahmut Özcan'a ait sürahi

İbrahim Özcan, Özcanlar Ailesi'nde bakırcılıkla uğraşan ustalardan biridir. 1963 yılında Mardin Artuklu'da doğan usta, evli ve üç çocuk babasıdır (Fotoğraf 30). Bakırcılık sanatını küçük yaşta babasından, usta–çırak ilişkisi içinde öğrenmiştir. Usta, çırakların hata yapmasının öğrenme sürecinde önemli bir rol oynadığını; bu durumun hem becerilerin gelişmesine hem de ustaların öğretim yöntemlerini geliştirmesine katkı sağladığını vurgulamaktadır. İbrahim Özcan, geçmişte Mardin çarşılarında bakırcılığın yaygın olduğunu, ancak porselen ürünlere artan talep nedeniyle zamanla üretimin azaldığını belirtmektedir. Günümüzde bakırcılık, Özcanlar Ailesi dışında yalnızca birkaç usta tarafından sürdürülmektedir. Bu nedenle mesleğin devamı için daha fazla çırak yetiştirilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Hâlen "Artuklu Bakırcısı İbrahim Özcan" adlı atölyesinde üretim yapan usta, mutfak kapları ve hediyelik eşyalar üretmektedir. Özellikle duvar süsü olarak kullanılan tepsilerde Mardin silüeti ve yöresel motifleri işlemekte; ayrıca kadınların hamamlarda kullandığı kildan (sabunluk) ve süslemeli bilezik gibi takı ürünleri de hazırlamaktadır (KK-5, 14.03.2024). Ustanın ürettiği eserler, yalnızca işlevsel nitelik taşımakla kalmayıp, Mardin'in kültürel kimliğini ve bölgesel estetiğini yansıtarak zanaatın kültürel temsiliyetini güçlendirmektedir (Fotoğraf 31–33).

Fotoğraf 30: İbrahim Özcan çalışırken

Fotoğraf 31: İbrahim Özcan'a ait kildan

Fotoğraf 32: İbrahim Özcan'a ait tepsi

Fotoğraf 33: İbrahim Özcan'a ait bilezikler

Mehmet Özcan (d.1966) ve Ahmet Özcan (d.1972), Mardin Artuklu doğumlu iki kardeş usta olup Bakırcılar Çarşısı'ndaki aynı atölyede bakırcılık mesleğini sürdürmektedir (Fotoğraf 34). Her iki usta da mesleği küçük yaşlarda babaları Abdülhamit Özcan ve ağabeyleri Nihat Özcan'dan öğrenmiştir. Kardeşler, bakırcılık gibi geleneksel zanaatların aile içinde kuşaktan kuşağa aktarılmasının usta–çırak ilişkisini güçlendirdiğini; güven, bağlılık ve sorumluluk duygusunu pekiştirdiğini vurgulamaktadır. Bu aile içi aktarımın, Özcanlar Ailesi'nin birkaç kuşaktır aynı zanaatı ve atölyeyi sürdürebilmesinde belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Atölyelerinde Gaziantep'ten temin edilen bakır levhalar dövme tekniğiyle şekillendirilmekte, kalaylama işleminin ardından "elmas kalem" olarak adlandırılan örslerle kazıma tekniğiyle süslenmektedir (Fotoğraf 35–37). Üretimlerde şahmeran, asma yaprağı, damla, güvercin, tavus kuşu ve tuğra gibi motiflere yer verilmekte; eserler Arapça "Zarul Umur" (Ömür Boyu) ibaresini taşıyan damga ile işaretlenmektedir (Fotoğraf 38–41) (KK-6, KK-7, 15.03.2024). Mehmet ve Ahmet Özcan kardeşler örneği, geleneksel bakırcılığın günümüzde büyük ölçüde aile içi usta–çırak ilişkisiyle sürdürüldüğünü göstermektedir. Zanaatın kuşaktan kuşağa aynı aile içinde aktarılması, teknik bilginin korunmasını ve mesleğe bağlılık bilincinin gelişmesini sağlamaktadır. Aynı atölyede üretimin sürdürülmesi ve dövme, kalaylama ile kazıma gibi uygulamaların devam etmesi, zanaatın özgün yapısını koruduğunu ortaya koymaktadır. Motif ve damga kullanımı ise bakır eserlerin kültürel kimlik taşıyan ürünler olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 34: Mehmet Özcan ve Ahmet Özcan

Fotoğraf 35: Ahmet Özcan dövme işlemi yaparken

Fotoğraf 36: İşleme kalemleri

Fotoğraf 37: Ahmet Özcan işleme yaparken

Fotoğraf 38: Mehmet Özcan'ın yaptığı tepsi

Fotoğraf 39: Mehmet Özcan'ın yaptığı sosluk

Fotoğraf 40: Ahmet Özcan'ın yaptığı tepsi

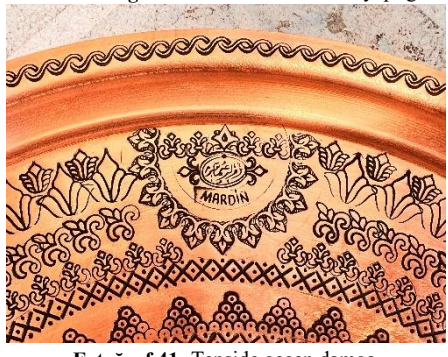

Fotoğraf 41: Tepside geçen damga

Sadettin Özcan, Özcanlar Ailesi'nin büyük oğullarından Nihat Özcan'ın oğludur. 1975 yılında Mardin'in Artuklu ilçesinde doğmuştur. Bakırcılığı altı yaşında, babası Nihat Özcan ve dedesi Abdülhamit Özcan'dan usta–çırak yöntemiyle öğrenmiştir. Günümüzde kendi atölyesinde üretim yapmakta (Fotoğraf 42) ve oğulları Nihatcan Özcan (22) ile Muhammed Enes Özcan'a (16) bu sanatı öğretmektedir. Sadettin Özcan, usta–çırak ilişkisinin birebir etkileşime dayalı, özellikle pratik beceri gerektiren bakırcılıkta etkili bir eğitim modeli olduğunu belirtmektedir. Bu sürecin teknik bilginin yanı sıra kültürel ve manevi değerlerin aktarımını da sağladığını vurgulamaktadır. Küçük oğlu Muhammed Enes'in okul dışı zamanlarda atölyeye gelerek öğrenmeye devam etmesi, zanaatın kuşaktan kuşağa aktarılması açısından önemlidir (Fotoğraf 43–44). Üretimlerinde ağırlıklı olarak tepsi, çaydanlık ve tencere gibi mutfak kaplarına yönelen Sadettin Özcan, talebe göre dekoratif ya da işlevsel ürünler de üretmektedir (Fotoğraf 45–47). Süslemelerinde Mardin mimarisinden esinlenen geometrik ve bitkisel motifleri tercih ettiğini ifade etmektedir (KK-8, 17.03.2024). Bu yaklaşım, bakırcılığın aile içinde bir miras olarak sürdürüldüğünü ve Mardin'in kültürel estetiğiyle kurulan bağı açık biçimde ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 42: Sadettin Özcan dövme işlemi yaparken

Fotoğraf 43: Muhammed Enes Özcan işleme yaparken

Fotoğraf 44: Sağdan sola Nihat Özcan, oğlu Sadettin Özcan ve torunlar Nihatcan Özcan ve Muhammed Enes Özcan

Fotoğraf 45: Sadettin Özcan'ın yaptığı Mardin silüetli tepsi

Fotoğraf 46: Sadettin Özcan'ın yaptığı çaydanlık

Fotoğraf 47: Sadettin Özcan'ın yaptığı tencere

Abdülhamit Özcan, 1983 yılında Mardin'in Artuklu ilçesinde doğmuş, bakırcılık sanatını babası Hasan Özcan ve dedesi Abdülhamit Özcan'dan küçük yaşlardan itibaren usta–çırak ilişkisi içinde öğrenmiş bir ustadır (Fotoğraf 48). Günümüzde babasıyla birlikte Mardin 1. Cadde'deki atölyede üretim yapan Özcan, bakır kapların yapım ve süsleme süreçlerini tek başına yürütebilecek düzeye ulaşmıştır (Fotoğraf 49). Çıraklıktan ustalığa geçiş sürecini, yalnızca teknik yeterlilikle sınırlı olmayan; sabır, disiplin, estetik anlayış ve sorumluluk bilinci gerektiren uzun soluklu bir öğrenme süreci olarak tanımlamaktadır. Babasını mesleki ve ahlaki bir rol model olarak gören usta, iş disiplini, titizlik ve müşteri ilişkilerine dair tutumlarını bilinçli biçimde sürdürdüğünü ifade etmektedir. Özcanlar Ailesi'nin bakırcılığı geleceğe taşıyan son kuşaklar arasında yer aldığına dikkat çeken Abdülhamit Özcan, bu sorumluluk bilinciyle mesleği 14 yaşındaki oğluna da aktarmaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Mardin Çarşısı'nda camaltı sanatını da icra eden usta, şahmeran, tavus kuşu ve kûfi yazı gibi yöresel ve mimari motiflerin yanı sıra, talebe bağlı olarak Hristiyan ikonografisine ait sahneleri de bakır yüzeylere uygulayabilmektedir (Fotoğraf 50-51) (KK-9, 30.04.2024). Bu yönüyle Abdülhamit Özcan'ın üretim pratiği, geleneksel usta–çırak aktarımının bireysel yaratıcılık, çokkültürlü estetik ve mesleki esneklikle birleştiği çağdaş bir zanaatkârlık örneği sunmaktadır.

Fotoğraf 48: Abdülhamit Özcan çalışırken babası

Fotoğraf 49: Abdülhamit Özcan, oğlu Hasan Özcan ve Hasan Özcan (arkada) çalışırken

Fotoğraf 50: Abdülhamit Özcan'a ait kufi yazılı tepsi

Fotoğraf 51: Abdülhamit Özcan'a ait Aziz George'un ejderi öldürmesi tasvirli tepsi

Emrah Özcan, bakır ustası Mahmut Özcan'ın oğlu olup 1986 yılında Mardin'in Artuklu ilçesinde doğmuştur (Fotoğraf 52). Bakırcılığı yedi yaşında babasından öğrenmeye başlamış, zamanla bağımsız üretim yapabilecek düzeye ulaşmıştır. Günümüzde bir fabrikada güvenlik görevlisi olarak çalışmakta; boş zamanlarında ise Bakırcılar Çarşısı'ndaki "Sanat" adlı atölyesinde dedesi ve babasından devraldığı bakırcılık geleneğini sürdürmektedir. Özcan, bakır eşyalarda Mardin yöresinde yaygın olarak kullanılan şahmeran figürünü ağırlıklı biçimde işlediğini, talebe bağlı olarak farklı tasarımlar da uyguladığını belirtmektedir. Atölyesinde süslemeli bakır ürünlerin sürekli bulunduğunu ve bunların satışını yaptığını ifade etmektedir (Fotoğraf 53–55). Modernleşme ve teknolojik gelişmelerin geleneksel zanaatları etkilediğini vurgulayan usta, bakırcılığın hâlen geleneksel yöntemlerle aktarıldığını; kültürel değerlerin korunması ve yerel ekonomiye katkının zanaatın sürdürülmesinde belirleyici olduğunu dile getirmektedir. El işçiliği ve özgün tasarıma dayalı butik üretimde talebin devam ettiğini belirten Özcan, usta–çırak ilişkisinin sürdürülebilmesi için devlet desteğinin gerekli olduğunu ifade etmektedir (KK-10, 20.03.2024). Emrah Özcan'ın tanıklığı, bakırcılığın Mardin'de bireysel çaba ve aile içi aktarım yoluyla varlığını sürdürdüğünü; ancak zanaatın geleceğinin destekleyici kültür politikalarına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 52: Emrah Özcan çalışırken

Fotoğraf 53: Emrah Özcan'ın yaptığı cezveler

Fotoğraf 54: Emrah Özcan ait tepsi

Fotoğraf 55: Emrah Özcan ait sürahi

Yusuf Özcan, bakır ustası Mahmut Özcan'ın oğlu ve Emrah Özcan'ın kardeşidir. 1989 yılında Mardin'in Artuklu ilçesinde doğmuştur. Küçük yaşlarda babasının atölyesinde usta–çırak ilişkisi içinde bakırcılığı öğrenmiş, zamanla bu alanda ustalaşmıştır. Günümüzde Mardin 1. Cadde'de bulunan "Bakır Sarayım" adlı atölye-mağazasında üretim yapmakta ve ürünlerini satışa sunmaktadır (Fotoğraf 56). Sanatını tanıtmak amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı destekleriyle çeşitli uluslararası sergi ve fuarlara katılan usta; 2013 yılında Fransa'da, 2015'te Azerbaycan'da ve 2017'de Kıbrıs'ta eserlerini sergilemiştir. Üretimlerinde bakır levhayı çoğunlukla Kahramanmaraş'tan temin etmekte; dövme tekniğiyle tepsi, tabak, çerezlik ve yemek takımları gibi günlük kullanıma uygun ürünler üretmektedir (Fotoğraf 57–59). Eserlerinde ağırlıklı olarak Mardin'de yaygın biçimde tercih edilen şahmeran figürünü işlemekte, talebe göre farklı tasarımlar da uygulamaktadır. Bakırcılığın geleceği ve usta–çırak ilişkisine dair değerlendirmelerinde Yusuf Özcan, dijitalleşmenin bu ilişkiye yeni bir boyut kazandırabileceğini ifade etmektedir. Online platformlar ve dijital eğitim materyalleri aracılığıyla bilginin daha geniş kitlelere aktarılabileceğini; ancak yüz yüze etkileşimin sağladığı derin öğrenme deneyiminin tamamen ikame edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Ayrıca bakırcılığın, Özcanlar Ailesi dışında yalnızca birkaç usta tarafından sürdürüldüğünü belirten Özcan, el sanatları merkezleri ve halk eğitim kurumları bünyesinde bakırcılığa yönelik kursların yaygınlaştırılması gerektiğine dikkat çekmektedir (KK-11, 20.03.2024). Yusuf Özcan'ın deneyimleri, bakırcılığın hem geleneksel usta–çırak ilişkisiyle hem de dijital araçlar aracılığıyla aktarılabileceğini göstermektedir. Bu durum, kültürel mirasın korunmasında bireysel ve kurumsal çabaların birlikte yürütülmesinin önemine işaret etmektedir.

Fotoğraf 56: Yusuf Özcan çalışırken

Fotoğraf 57: Yusuf Özcan'a ait çift şahmeranlı tepsi

Fotoğraf 58: Yusuf Özcan'a ait tabak

Fotoğraf 59: Yusuf Özcan'a ait çerezlikler

Tartışma ve Yorum

Mardin'de bakırcılık, yalnızca gündelik kullanım eşyası ya da turistik üretimle sınırlı olmayan; topluluk belleği, kültürel kimlik ve süreklilik üreten yaşayan bir bilgi ve pratik alanı olarak değerlendirilmelidir. UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) tanımı, bu mirası kuşaktan kuşağa aktarılan ve toplumsal bağlam içinde sürekli yeniden üretilen pratikler bütünü olarak ele almaktadır (UNESCO, 2011). Bu çerçevede Mardin bakırcılığı, üretilen nesnelerle birlikte üretimin örgütlenme biçimi, aktarım ilişkileri ve bu ilişkiler içinde şekillenen değer sistemleri üzerinden okunmalıdır. Usta–çırak ilişkisi, bu sürecin merkezinde yer alarak teknik bilginin yanı sıra mesleki etik, estetik ölçütler ve kültürel anlam repertuvarının aktarımını mümkün kılan temel bir kurumsallık biçimi olarak öne çıkmaktadır (Kabaçam, 2024).

Özcanlar Ailesi'ne mensup 11 usta ile yapılan görüşmeler, Mardin'de bakırcılığın hâlen usta–çırak ve baba–oğul hattında sürdüğünü; ancak bu sürekliliğin nicel daralma ve kurumsal zayıflama eşliğinde belirgin bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. 1980'li yıllarda yüzlerle ifade edilen usta sayısının günümüzde 10–15 bandına gerilemesi ve üretimin belirli aileler etrafında yoğunlaşması, zanaatın mesleki ekosisteminin daraldığına işaret etmektedir. Polat'ın Maraş bakırcılığına ilişkin tespitleri, bu tür yoğunlaşmanın kısa vadede koruyucu bir işlev üstlense de uzun vadede aktarım kanallarını daraltarak zanaatın kırılganlığını artırdığını ortaya koymaktadır (Polat, 2014). Özcanlar Ailesi örneği, bu yapısal gerilimin Mardin'deki güncel görünümünü yansıtmaktadır.

Saha bulguları, usta–çırak ilişkisinin teknik beceri aktarımıyla sınırlı olmadığını; disiplin, meslek ahlakı, estetik beğeni ve mesleğe ilişkin değerlerin de bu ilişki aracılığıyla aktarıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, el sanatlarında usta–çırak ilişkisinin "yapma bilgisi"nin ötesinde, mesleki terbiye ve sanat anlayışını içeren çok katmanlı bir aktarım alanı olduğu yönündeki literatürle örtüşmektedir (Kabaçam, 2024). Ancak zorunlu eğitim düzeni, sosyo-ekonomik yönelimler ve genç kuşakların beklentilerindeki değişim, bu aktarım modelinin günümüzde zayıflamasına neden olmaktadır. Çırak yetiştirmenin güçleşmesi ve kuşaklar arası yaş farkının açılması, Mardin bakırcılığını yaşlanma riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Bulgular, zanaatkârlığı teknik ustalığın yanı sıra el ile zihnin birlikte çalıştığı, tekrar ve özen yoluyla gelişen etik bir pratik olarak tanımlayan yaklaşımla birlikte değerlendirildiğinde daha geniş bir bağlama yerleşmektedir. Sennett'in vurguladığı üzere hız ve verimlilik baskısı, uzun soluklu öğrenme süreçlerini giderek dışlamaktadır

(Sennett, 2008). Mardinli ustaların mesleği sabır, süreklilik ve emeğe saygı üzerinden tanımlamaları, bu kuramsal çerçevenin sahadaki karşılığı olarak okunabilir.

Literatürde aktarımın usta varlığının yanı sıra çıraklık için zaman, motivasyon, ekonomik getiri ve sosyal prestij üreten bir ortamla mümkün olduğu belirtilmektedir (Öztürk, 2005). Girgiç ve Öz'ün çalışması da pedagojik aktarımın zayıflamasının bireysel tercihlerden ziyade yapısal koşullarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Girgiç & Öz, 2024). Bu bağlamda Mardin bakırcılığında gözlenen aktarım güçlüğü, Türkiye genelinde el sanatlarını etkileyen yapısal sorunların yerel bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik baskılar bu kırılganlığı derinleştirmektedir. Fabrikasyon ve porselen ürünlerin yaygınlaşması, artan hammadde maliyetleri ve talep düşüşü, ustaları geleneksel el işçiliğinin yanında döküm ürün satışına yöneltmektedir. Polat'ın Maraş bakırcılığı örneğinde ortaya koyduğu gibi, bakır kapların gündelik kullanım alanının daralması üretimi işlevsel ihtiyaçtan uzaklaştırarak temsili ve turistik bir pazar mantığına yöneltmiştir (Polat, 2014). Mardin bakırcılığında da işlevsel üretim ile turistik üretim arasında benzer bir ikili yapı oluşmuştur.

Atölyelerin çarşı içindeki konumlanışı, bakırcılığın turizmle temasını ve kamusal görünürlüğünü korurken; üretim mekânlarının çarşı dışına taşınması bu görünürlüğü zayıflatmaktadır. Gaziantep bakırcılığına ilişkin çalışmalar, turistik pazara yönelimin kültürel anlatıyı güçlendirebildiğini; ancak bunun kurumsal destek olmaksızın sürdürülebilir olmadığını göstermektedir (Özdemir & Kaya, 2011). Mardin'de bakır tepsilerde kent silüeti, Kubbetü's-Sahra ve şahmeran gibi tasvirlerin kullanımı, zanaatın kültürel temsil kapasitesini artıran bir repertuvar oluşturmaktadır.

Saha gözlemleri, CNC ve lazer kesim gibi tekniklerin el işçiliğini ikame etmekten ziyade üretimi destekleyici biçimde kullanıldığını göstermektedir. Bu durum, el sanatlarının sanayileşmeyle ilişkisini karşıtlık yerine melezleşme ekseninde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Tracks4Crafts projesi, dijital araçların ve yeni öğrenme mekânlarının usta–çırak aktarımını destekleyici biçimde kullanılabileceğini ortaya koymaktadır (Aral, 2025). Mardin bakırcılığında gözlenen sınırlı teknoloji kullanımı da, teknolojinin ustanın belirleyici rolünü ortadan kaldırmadan geleneğin sürdürülebilirliğini artırabileceğine işaret etmektedir.

Bulgular, Mardin bakırcılığında usta–çırak ilişkisinin sürmekle birlikte belirgin biçimde zayıfladığını; ekonomik baskılar ve kuşaklar arası aktarım sorunları nedeniyle zanaatın kırılganlaştığını göstermektedir. Kabaçam'ın vurguladığı üzere usta–çırak ilişkisi zanaatın kurumsal omurgasını oluşturmaktadır (Kabaçam, 2024). Bu nedenle Mardin bakırcılığının geleceği; aktarımın güçlendirilmesi, ekonomik değer zincirinin iyileştirilmesi ve teknolojinin destekleyici biçimde konumlandırılmasını içeren çok boyutlu bir yaklaşımın geliştirilmesine bağlıdır (UNESCO, 2011; Öztürk, 2005; Polat, 2014; Özdemir & Kaya, 2011; Sennett, 2008; Tracks4Crafts).

Sonuç

Bu çalışma, Mardin bakırcılığının günümüzde büyük ölçüde usta–çırak ve aile içi aktarım yoluyla sürdürüldüğünü; ancak ekonomik baskılar, pazar daralması ve kuşaklar arası aktarımın zayıflaması nedeniyle giderek kırılgan bir yapı sergilediğini ortaya koymuştur. Özcanlar Ailesi örneğinde elde edilen bulgular, bakırcılığın teknik bilgiye dayalı bir üretim alanı olmasının yanı sıra mesleki etik, estetik anlayış ve kültürel kimliği içeren köklü bir miras olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle bakırcılık, somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi gereken yaşayan bir pratiktir.

Araştırma sonuçları, aile içi aktarımın kısa vadede koruyucu bir işlev üstlense de uzun vadede kurumsal, ekonomik ve eğitsel desteklerle güçlendirilmediği takdirde

sürdürülebilirlik açısından yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Çırak yetiştirmenin giderek zorlaşması, genç kuşakların zanaate ilgisinin azalması ve usta sayısındaki nicel daralma, Mardin bakırcılığının geleceğine ilişkin başlıca risk alanlarını oluşturmaktadır. Bu durum, zanaatın yalnızca aile temelli aktarım zincirlerine bırakılmasının yeterli olmadığını göstermektedir.

Mardin bakırcılığının sürdürülebilirliği, çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Eğitim faaliyetlerinin genel el sanatları kurslarıyla sınırlı kalmayıp ustaların atölyelerinde yürütülen uygulamaya dayalı modellere yönelmesi; dövme tekniği, yerel alet kullanımı ve bölgeye özgü motif repertuarını kapsaması önem taşımaktadır. Bu tür modeller, usta–çırak ilişkisinin geleneksel yapısını korurken aktarımın sürekliliğini destekleyecektir.

Turizmle kurulan ilişki, bakırcılık açısından önemli bir potansiyel sunmakla birlikte dikkatle yönetilmelidir. Canlı atölye deneyimleri ve yerel ikonografiye dayalı üretimler, zanaatın görünürlüğünü ve ekonomik değerini artırabilir; ancak bu sürecin el işçiliğinin niteliğini ve ustalık bilgisini zayıflatmadan yürütülmesi gerekmektedir. Ekonomik sürdürülebilirlik açısından hammadde temininin güvence altına alınması, çırak başına destek ve mikro kredi gibi teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi önemlidir. Bunun yanı sıra Tracks4Crafts yaklaşımıyla uyumlu biçimde zanaat bilgisinin dijital ortamda belgelenmesi; ustaların biyografileri, üretim süreçleri, kullanılan aletler ve motif repertuarının kayıt altına alınması, bakırcılığın kültürel değerinin korunmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, Mardin bakırcılığının geleceğinin; usta–çırak aktarımının güçlendirilmesi, ekonomik destek mekanizmalarının geliştirilmesi, turizm ve eğitimle dengeli bir entegrasyonun sağlanması ve teknolojinin destekleyici biçimde kullanılması gibi bütüncül bir yaklaşıma bağlı olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşımın hayata geçirilmesi hâlinde bakırcılık, kırılgan bir aile geleneği olmaktan çıkarak sürdürülebilir bir kültürel miras alanına dönüşebilecektir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada Mardin Artuklu Üniversitesi Etik Komisyonunun 27/02/2025 tarihli ve 186666 sayılı izni alınmıştır.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Cihat Özcan, makalenin yayım süreci tamamlanmadan önce 2025 yılının başında vefat etmiştir. Metinde yer alan veriler ve görseller, kendisi hayattayken ve bakırcılık sanatını icra ettiği dönemde, yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelere dayanmaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

Nihat Özcan, 71, İlkokul mezunu, bakırcılık, 2 Mart 2024 / Mardin
Cihat Özcan, 69, İlkokul mezunu, bakırcılık, 5 Mart 2024 / Mardin (Vefat tarihi: 2025)
Hasan Özcan, 66, İlkokul mezunu, bakırcılık, 10 Mart 2024 / Mardin
Mahmut Özcan, 64, İlkokul mezunu, bakırcılık, 12 Mart 2024 / Mardin
İbrahim Özcan, 63, İlkokul mezunu, bakırcılık, 14 Mart 2024 / Mardin
Mehmet Özcan, 60, İlkokul mezunu, bakırcılık, 15 Mart 2024 / Mardin
Ahmet Özcan, 54, İlkokul mezunu, bakırcılık, 15 Mart 2024 / Mardin
Sadettin Özcan, 51, Lise mezunu, bakırcılık, 17 Mart 2024 / Mardin
Abdülhamit Özcan, 43, Lise mezunu, bakırcılık, 30 Mart 2024 / Mardin
Emrah Özcan, 40, Lise mezunu, güvenlik görevlisi- bakırcılık, 20 Mart 2024 / Mardin
Yusuf Özcan, 37, Lise mezunu, bakırcılık, 20 Mart 2024 / Mardin

KAYNAKÇA

Allak, Fırat. "Mardin'deki Gümüş Telkâri Atölyeleri ve Ustaları Üzerine Bir Araştırma". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi.* 14 (2024): 1370-1391.
Akengin, Gültekin, Büyükyazıcı, Meral ve Demir, Tarık. "Midyat Telkâri Ustaları". *Turkish Academic Research Review.* 6/2 (2021): 752-771.

Aral, Ahmet Erman. "El Sanatlarının Geleceğe Aktarımında Yeni Yaklaşımlar: Tracks4Crafts Projesi". *Millî Folklor.* 19 (2025): 197-198.

Arseven, Celal Esat. *Les Arts Decoratifs Turcs.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1950.

Başak, Oktay. *Diyarbakır Arkeoloji ve Cahit Sıtkı Tarancı Müzesinde Bulunan Bir Grup Madeni Eser Eşliğinde: Neolitikten Osmanlıya Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi.* Ankara: Gece Kitaplığı. 2021.

Başoğlu, Tamer. *Bronz Döküm.* İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını. 1979.

Belli, Oktay ve İ. Gündağ Kayaoğlu. *Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi: Bakır Yatakları, Üretimi ve Atölyeleri.* İstanbul: Sandoz Yayınları. 1993.

Belli, Oktay. "Mardin'de Geleneksel Üretim Yapan Bakır ve Bronz Atölyeleri". İçinde: I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri (26–28 Mayıs 2006). (Ed. İ. Özcoşar – H. H. Güneş). Mardin: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi. 2006: 183-210.

Çalış, Ercan. *Etnografik Madeni Takılar Üzerine Bir Analiz: Diyarbakır Müzesi Örneği*: İstanbul: Hiperyayın, 2020.

Dalıcı, Emine. "Mardin Çarşılarında Yaşayan El Sanatları ve Ustaları I". İçinde: Mardin Çarşıları ve El Sanatları. (Ed. Evindar Yeşilbaş). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları. 2017: 65-127.

El-Bîrûnî. *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (El-Cemâhir fî Ma'rifeti'l-Cevâhir).* (Çev. Emine Sonnur Özcan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2020.

Erginsoy, Ülker. *İslam Maden Sanatının Gelişmesi.* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1978.

Ertaş, Ali. "Ankara İli Bakırcılık Sanatı". *Folklor / Edebiyat.* 20/79 (2014): 161-178.

Eruz, Fulya. *Konuşan Maden: Tombak ve Gümüş Madeni Eserler Koleksiyonu.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 1993.

Esnaf, Tarcan. *Turkish Metalwork of the Ottoman Period.* Doktora Tezi. Londra: University of London, School of Oriental and African Studies. 1972.

Girgiç, Salih ve Naime Didem Öz. "Geleneksel Keçecilikte Usta–Çırak İlişkisi ve Günümüzdeki Durumu". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi.* 11/3 (2024): 1645-1660.

Kabaçam, Burakhan. "El Sanatı Geleneğinde Usta–Çırak İlişkisi: Yaşayan İnsan Hazineleri Örneği". *Millî Folklor.* (2024): 100-111.

Karpuz, Emine. "Anadolu Mutfaklarında Kullanılan Bakır Kaplar ve Osmanlı Dönemi Örnekleri". *Türkler Ansiklopedisi*. XII. Ankara: Yeni Yurt Yayınları. 2002: 425-432.

Kuşoğlu, Mehmet Zeki. *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Ötüken Neşriyat. 2006.

Noyan, Sadettin. *Yıldızlara Yakın Şehir Mardin.* Ankara. 2005.

Özdemir, Melda, Kaya Ozan, Fatma. "Günümüzde Gaziantep İlinde Bakırcılık". *Gaziantep University Journal of Social Sciences.* 10/3 (2011): 1149-1170.

Öztürk, İsmail. "Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler)". *Sanat Dergisi*. 7 (2005): 67-75.

Polat, Cavit. *Osmanlı'dan Günümüze Maraş'ta Bakırcılık.* Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları. 2014.

Rachel, Ward. *Islamic Metalwork.* London: British Museum Press. 1993.

Sennett, Richard. *Zanaatkâr.* (Çev. Melis Pekdemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2008.

Tızlak, Fahrettin. "Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik". Türkler Ansiklopedisi. VII. Ankara: Yeni Yurt Yayınları. 2002: 407-414.

UNESCO. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi.* Paris: UNESCO. 2011.

URL-1: Tracks4Crafts – Traditional Crafts Skills for the Future. Erişim Tarihi: 02.12.2025. https://tracks4crafts.eu

Yeşilbaş, Evindar. "Mardin Tellallar ve Bakırcılar Çarşıları". XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. C. 1. (Ed. Ela Taş). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları. 2017a: 312-323.

Yeşilbaş, Evindar. "Mardin Çarşıları". İçinde: Mardin Çarşıları ve El Sanatları. (Ed. Evindar Yeşilbaş). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları. 2017b.

Yeşilmen, Nesrin. "Mardin Çarşılarında Yaşayan El Sanatları ve Ustaları II". İçinde: Mardin Çarşıları ve El Sanatları. (Ed. Evindar Yeşilbaş). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları. 2017: 129-155.